

zien. Dan was de inhoud van het boek meer in overeenstemming geweest met wat de titel belooft. Nu is deze studie toch vooral een *top-down* geschiedenis geworden.

C. A. Davids

M. van der Klein, *Kranig en dwars. De Vrouwenbond NW/FNV 1948-1998* (Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1998, 159 blz., f39,50, ISBN 90 6861 150 X).

In de sociale geschiedbeoefening is de geschiedenis van de arbeidersbeweging van een modieus onderwerp in de jaren zestig en zeventig tot een onderbelicht gebied in de jaren negentig geworden. Gelukkig blijven herdenkingen aanleiding geven tot geschiedschrijving.

Marian van der Klein heeft Corrie van Eijlen geassisteerd bij haar prachtige, vorig jaar verschenen studie *Maandag nemen we niets meer*, waarin het onderwerp vrouw, arbeid en vakbeweging grondig wordt uitgediept. Kleins nieuwe werk *Kranig en dwars*, resultaat van eenjaar studie, is uitdrukkelijk bedoeld als op zichzelf staande aanvulling. Het beschrijft de Vrouwenbond NVV/FNV in zijn worsteling om een eigen identiteit en zijn relaties met organisaties buiten de vakbeweging. De stijl is goed, de illustraties ondersteunen het betoog en geven er sfeer aan, en in de inleiding en de vier hoofdstukken wordt nieuw gebied in kaart gebracht.

De inleiding geeft een goed overzicht van de literatuur over traditionele vrouwenorganisaties in de laatste halve eeuw. Dit waren vooral organisaties voor vrijwilligerswerk en gezelligheidsverenigingen op basis van gezindte of stand, met een bijkomende vormingstaak.

De Vrouwenbond NVV is opgericht als een organisatie voor vrouwen en al snel ook weduwen van leden van bonden aangesloten bij het NVV. Dit waren meestal vrouwen zonder betaald werk, en gedurende de eerste twintig jaren vaak uit volle overtuiging dat dit niet de taak der vrouw was. Al snel konden ook vrouwelijke leden van de vakbonden het lidmaatschap verwerven, al vormden zij steeds de minderheid van de leden, zij het niet van het kader. Het doel van de Vrouwenbond was in de eerste plaats ondersteuning van de doeleinden van het NVV, meestal geconcretiseerd als collecteren en koffie zetten bij vergaderingen. Al snel kwamen daar scholing en belangenbehartiging van leden bij 'in hun huishoudelijke en verzorgende taken'. Dat betekende veel consumentenvoorlichting, adviezen over hoe bezwaar aan te tekenen tegen huurverhoging en informatie over sociale zekerheid. Voor hun belangen als betaald werkenden diende de betreffende vakbond te zorgen. Pas sinds 1981 rekent de Vrouwenbond ook herverdeling van betaald en onbetaald werk en toegang tot de arbeidsmarkt tot zijn aandachtsgebieden.

De beschrijving van het werk uit de jaren '50 en '60 is heel tekenend, met goed gebruik van anekdotes en citaten uit documenten, vooral uit het bondsorgaan *Binding*. Net als in de rest van verzuild Nederland straalt er een groot gevoel van geborgenheid uit. In het voorwoord spreekt de huidige voorzitter over een vanaf het eerste begin voortdurende strijd vanuit een klasse- en seksebewustzijn; maar wat mij bij lezing van het boek trof was dat als er iets moest worden bestreden, dit het communisme was en dat de organisatie zich steeds heeft gekenmerkt door grote kameraadschap.

De schrijfster constateert dat de visie van de aangesloten vrouwen zich lange tijd vrijwel beperkte tot een identificatie met het moederschap. Het was juist deze beperkte opvatting die heeft gemaakt dat het kostwinnergerichte NVV veel meer oog had voor de Vrouwenbond dan voor het Vrouwensecretariaat, dat de belangen van werkende vrouwen behartigde. Al snel na het begin kreeg de Vrouwenbond de taak het NVV te vertegenwoordigen in allerlei organen zoals de Nationale commissie voor gezinsbelangen, vrouwenadviescommissies voor woningbouw, ja zelfs in de commissie die de directeur van het Arbeidsbureau adviseerde over het al

dan niet gerechtvaardigd zijn van ontslag. Een klacht uit die tijd was wel dat geschoolde vrouwen vaak doorstroonden naar de politiek, zodat de bond voortdurend gebrek aan kader had.

In de jaren zeventig ging de Vrouwenbond mee in de stroom van maatschappijvernieuwing, zij het dat de oudere leden daar zeer gemengd over dachten. De enige actie die echt breed werd gedragen, was de door Man-Vrouw-Maatschappij gelanceerde 'Marie, wordt wijzer' — maar deze werd door vrijwel elke vrouwenorganisatie omarmd. Het is misschien te veel gevraagd om dit in een jubileumboek te beklemtonen, maar ondanks het feit dat de Vrouwenbond in deze periode zijn grootste ledental kende, 17.000, en zichzelf graag als initiatiefnemer zag, lijkt de bond mij meer door de stroom meegesleept dan gangmaker.

In 1981 werd de Vrouwenbond een bond met stemrecht in de FNV. In deze periode, waarin de vakbeweging zich met alle terreinen van het maatschappelijk leven ging bezighouden, vormde de Vrouwenbond de schakel tussen vrouwen- en vakbeweging.

Een sterk punt van het boek vormen de korte vignettes van voorzitters en sleutelfunctionarissen. Ze blijken vaak een enorme invloed te hebben; na vertrek slaat de bond vaak een heel andere richting in of krijgt zelfs een ander karakter.

Een zwak punt is het 'Tot besluit'. De toon wordt opeens een stuk onzakelijker, verzuchtingen en bewieroking wisselen elkaar af. Een voorbeeld: vakbonden 'zijn verenigingen die nog steeds zijn gedomineerd door mannen en die zich nog steeds voornamelijk toeleggen op belangenbehartiging van betaald werkenden' (140). Maar, zo vraagt de lezer zich bij het tweede deel van deze verzuchting af, waren vakbonden dan niet juist daarvoor opgericht?

Dit neemt niet weg dat we hier met een grondige studie te maken hebben, die op tal van archivalia, geschriften en interviews is gebaseerd en ook is voorzien van een notenapparaat en een literatuurlijst (geen index). Zowel de liefhebber van vakbonds- als van vrouwengeschiedenis zal hier veel van zijn gading vinden.

W. Pelt

J. Pekelder, *Nederland en de DDR. Beeldvorming en betrekkingen 1949-1989* (Dissertatie Utrecht 1998; Amsterdam: Boom, 1998, 519 blz., f59,50, ISBN 90 5352 387 1).

Op het brede onderzoeksveld van de beeldvorming van de DDR in Nederland en van de betrekkingen tussen Nederland en de DDR heeft de jonge Utrechtse historicus Pekelder (jaargang 1967) op een verstandige wijze paaltjes geslagen om in de buitengewoon overvloedige documentatie en literatuur het spoor niet bijster te raken. Na de liquidatie van de DDR in 1990 werden de barrières tot Oost-Duitse archieven snel afgebroken, waardoor veel nieuw archiefmateriaal beschikbaar kwam; ook bleek de toegang tot archieven in Nederland ineens een stuk gemakkelijker geworden te zijn. Dat noopte tot origineel onderzoek op tal van gebieden. Omdat het hier om een binnen een beperkte hoeveelheid tijd te voltooien proefschrift ging, was volledige dekking van het onderzoeksveld uitgesloten. Pekelder liet daarom interessante onderwerpen als de sportieve, culturele en wetenschappelijke contacten buiten beschouwing en concentreerde zich op de politieke, economische en kerkelijke banden en op de invloed van de beeldvorming op hun ontwikkeling. Daarmee is toch nog een reusachtig terrein van onderzoek afgepaald, waarop Pekelder zich inventariserend en analyserend heel bekwaam heeft bewogen.

Wat betreft de officiële betrekkingen is het verhaal snel verteld. De opeenvolgende Nederlandse regeringen hebben hun houding tegenover de DDR altijd consequent en braaf bepaald in het kader van het Atlantisch bondgenootschap en zich nooit van de wijs laten brengen door pressie